

ΣΥΜΒΙΩΣΗ ΜΕ ΤΟΝ ΜΙΝΩΤΑΥΡΟ

Κατερίνα Ρωμοπούλου, Συμβίωση με τον Μινόταυρο

© 2018, Εκδόσεις ΠΟΤΑΜΟΣ

Επιμέλεια: Δημήτρης Παπακώστας

Σχεδιασμός εξωφύλλου: Δάφνη Κουγέα

Σελιδοποίηση: Βίβιαν Γιούρη

Εκτύπωση: Γ. Κωστόπουλος Γραφικές Τέχνες

Βιβλιοδεσία: Libro d'oro

Εκδόσεις ΠΟΤΑΜΟΣ

Ξενοκράτους 48, 106 76 Αθήνα, τηλ. 210 7231271, fax 210 7254629

www.potamos.com.gr, info@potamos.com.gr

ISBN 978-960-545-105-9

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου ή τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κωρώθηκε με το ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, σελιδοποίησης, εξωφύλλου και γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές, ηλεκτρονικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΡΩΜΙΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΥΜΒΙΩΣΗ
ΜΕ ΤΟΝ ΜΙΝΩΤΑΥΡΟ

Αναμνήσεις από τη ζωή μιας αρχαιολόγου

 ποταμός

ΑΘΗΝΑ 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 9

- Τα φοιτητικά χρόνια 13
Ανασκαφές Πέλλας (1957-1958) 21
Περιμένοντας το διαγωνισμό... 24
Ο πρώτος διαγωνισμός εισόδου επιμελητών Αρχαιοτήτων
στον κλάδο (1959) 27
Τα πρώτα χρόνια στην κρατική Αρχαιολογική Υπηρεσία
(1959-1964) 32
Αί σπουδαί ἐν Ἑσπερία (1964-1966) 54
Η «Επταετία» (1967-1974) 60
1973-1983. Θεσσαλονίκη-Αθήνα 84
Από την κάθοδο στην άνοδο (1983-1996) 99

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 109

ΠΑΡΑΛΕΙΠΟΜΕΝΑ

- Βεργίνα: Η αποκάλυψη των τάφων της μακεδονικής
δυναστείας το 1977 163
Οι φυλές των αρχαιολόγων 179
Τα θηλυκά μέλη της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας 195
«Πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω» 204
Η συμβολή των ελθέσεων ελληνικών αρχαιοτήτων σε άλλες
χώρες 225

Το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων	230
Ο ρόλος του Συλλόγου Ελλήνων Αρχαιολόγων. Από τον Χρήστο Καρούζο στην Όλγα Σακαλή «Σκινδάλαμοι»	238 241
Οι άλλοι	243
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	251

ΕΙΣΑΓΩΓΗ



υστυχώς δεν ανήκω στην κατηγορία των ανθρώπων που κρατούν ημερολόγιο· προσπάθησα κατά καιρούς αλλά εγκατέλειπα την προσπάθεια, γιατί δεν έβρισκα ότι αξίζει να σημειώνω τα «συμβάντα».

Φίλοι και συνάδελφοι, κυρίως νεότεροί μου σε ηλικία, από τους διαγωνισμούς 1992-1993 και 2004 (ΑΣΕΠ), στους οποίους κατά καιρούς αφηγήθηκα γεγονότα που άκουσα από παλιότερους αρχαιολόγους ή που έζησα εγώ η ίδια, με παρότρυναν να αφηγηθώ το δικό μου «οδοιπορικό» στην Αρχαιολογική Υπηρεσία.¹ Ίσως κατά βάθος να το επιθυμούσα κι

1. Ο μόνος που συστηματικά ασχολήθηκε με την ιστορία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας είναι ο ακαδημαϊκός Βασίλης Πετράκος. Τον γνώρισα το 1959, όταν δίναμε εξετάσεις για την Υπηρεσία. Όποιος στο μέλλον θελήσει να σχολιάσει ή να συμπληρώσει αυτή την ιστορία, δεν μπορεί να μην εντυπώσει στο πλήθος των πληροφοριών που περιέχουν τα πονήματά του (ιδίως το *Πρόχειρον Αρχαιολογικών*) για την περίοδο από το ξεκίνημα της Υπηρεσίας στις αρχές του 19ου αιώνα έως το 2012, όπως τις σχολίασε ως στέλεχος της Υπηρεσίας και, μετά τη συνταξιοδότησή του, με την ιδιότητα του γραμματέα της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Θεωρώ θετική την απόφασή του να δημοσιοποιήσει αυτό το υλικό, έστω και «λογοκριμένο» από τον ίδιο, παρά τα λάθη στις χρονολογίες και τις παραλείψεις αναφορών σε σημαντικά γεγονότα ή τις αποσιωπήσεις του σημαντικού έργου και άλλων αρχαιολόγων, οι οποίοι επίσης συνέβαλαν στην εξέλιξη της Υπηρεσίας. Οι σύγχρονοί τους γνωρίζουν καλά πως αυτή η εξέλιξη επιτεύχθηκε

εγώ, αλλά η προτροπή των άλλων μ' έκανε να το αποφασίσω. Ναι, θέλω να δω σε μια σταθεροποιημένη μορφή αυτά που χρόνια στροβιλίζονται μέσα στα κύματα της μνήμης μου. Σήμερα έχω αλλάξει γνώμη για την αξία των αφηγήσεων του παρελθόντος, γιατί, ανάμεσα στα σοβαρά ή αστεία επεισόδια, ή τις περιγραφές ανθρώπινης συμπεριφοράς του αρχαιολογικού μικρόκοσμου, πιστεύω ότι καταθέτω πληροφορίες που θα είναι χρήσιμες ή θα ενδιαφέρουν και άλλους, όχι μόνο αρχαιολόγους. Στηρίχτηκα στη μνήμη μου και σε έγγραφα που αφορούν τη δημόσια ζωή μου. Γνωρίζω πως η ανθρώπινη μνήμη δεν είναι κάτι απόλυτα σταθερό, μπορεί και να παραπλανήσει, όμως αυτό δεν γίνεται εσκεμμένα.

Όσοι από μας τους παλαιότερους ζήσαμε τη βραχύβια «αναγέννηση» της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας από το 1960 ως το 1967 και τη σχεδόν ερωτική σχέση που είχαμε με το αντικείμενο με το οποίο ασχοληθήκαμε –είτε ήταν ανασκαφές, είτε εφαρμογή του Αρχαιολογικού Νόμου, είτε οργάνωση εκθέσεων και αποθηκών στα Μουσεία, παρά τις αντίξοες

με τον κόπο και άλλων, «αφανών») υπαλλήλων-επιστημόνων. Ο Βασίλης Πετράκος είχε τη δυνατότητα να έχει γύρω του αφοσιωμένο προσωπικό που τον βοήθησε στο έργο του, καθώς και προσβάσεις στα Αρχεία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου και της Αρχαιολογικής Εταιρείας, κι επιπλέον τα προσωπικά του αρχεία, τα οποία περιλαμβάνουν πλήθος από αποκόμματα εφημερίδων και όχι μόνο, αλλά και σχέδια Νόμων που έμειναν στα σακαριά. Από τα δημοσιεύματά του, συνιστώ:

α) *Δοκίμιον*, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων, 1982. β) *Έπιανος Ιωάννου Κ. Παπαδημητρίου*, Αρχαιολογική Εταιρεία 168, 1997. γ) *Η περιπέτεια της ελληνικής Αρχαιολογίας στον βίο του Χρήστου Καρούζου*, Αρχαιολογική Εταιρεία 150, 1995. δ) *Πρόχειρον Αρχαιολογικόν 1828-2012*, Μέρος Ι: Χρονολογικό, Μέρος ΙΙ: Θεματολογικό, Αρχαιολογική Εταιρεία 283 και 284, 2013.

συνθήκες μέσα στις οποίες πορευόμασταν— είμαστε νομίζω πιο ευλογημένοι από τους σημερινούς αρχαιολογικούς υπαλλήλους. Σήμερα οι πιο προικισμένοι απ' αυτούς έχουν καταλάβει πως είναι εγκλωβισμένοι σ' ένα παρόν γεμάτο προβλήματα κι ένα μέλλον χωρίς αισιόδοξες προοπτικές, ενώ οι υπόλοιποι, μακάριοι τω πνεύματι, νομίζουν ότι βρήκαν ένα επάγγελμα για να επιβιώσουν και είναι ανίκανοι να συνειδητοποιήσουν το αδιέξοδο στο οποίο βρίσκονται, γιατί κατά κάποιον τρόπο συνέβαλαν στη δημιουργία του.

ΤΑ ΦΟΙΤΗΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ

Η γενιά των συνυποψηφίων μου στις εισαγωγικές εξετάσεις του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης το Σεπτέμβριο του 1952 ανήκει στη δεύτερη χρονολογικά σειρά παραγωγής δημοσίων υπαλλήλων-επιστημόνων με διάφορες ειδικότητες, επαγγέλματα και κλάδους μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Την εποχή εκείνη, παρ' όλο που η πολιτική ζωή στη χώρα μας δεν είχε βρει τις ισορροπίες της, διαφαινόταν μια προσπάθεια να ξαναβρεί η νεολαία το κέφι της, τη διάθεση για κανονική ζωή με προοπτικές ύστερα από τις εμπειρίες του Εμφυλίου Πολέμου. Όμως, ακόμη και τότε, η υποχρεωτική συμπλήρωση των δηλώσεων («νομιμοφροσύνης») μαζί με την αίτηση συμμετοχής στις εισαγωγικές εξετάσεις δεν μας άφηνε να ξεχάσουμε το παρελθόν και την ύπαρξη ενός αβέβαιου και κάπως σκοτεινού παρόντος.

Ο μπαμπάς μου ήθελε να δώσω εξετάσεις στη Φιλοσοφική για να γίνω καθηγήτρια στο Γυμνάσιο. Σπουδές σχετικώς φτηνές, και σε τέσσερα-πέντε χρόνια έβρισκεις να σε περιμένει ένα σίγουρο μέλλον: ο διορισμός στο Δημόσιο! Εγώ δεν το πολυήθελα, αλλά το δέχτηκα χωρίς να αντιδράσω. Η μικρή επιθυμία μου ήταν να σπουδάσω Ιατρική. Όταν πέρασα όμως στη Φιλοσοφική Σχολή, αποφάσισα ότι θα επέλεγα ένα άλλο, οποιοδήποτε επάγγελμα, συναφές με όσα θα διδασκόμουν στη Σχολή, εκτός από αυτό της καθηγήτριας.

Έδωσα εξετάσεις σε δύο σχολές, Νομική και Φιλοσοφική. Πέρασα και στις δύο, τελικά όμως πήγα στη Φιλοσοφική λόγω πατρικής επιμονής.

Αγάπησα τη φοιτητική ζωή και ως τώρα θεωρώ πως ήταν το καλύτερο κομμάτι των σχολικών μου χρόνων. Οι φοιτητές πολιτικολογούσαν μόνο για το Κυπριακό. Συλλαλητήρια, εκδηλώσεις κτλ. είχαν να κάνουν μόνο με αυτό το θέμα. Κατά τα άλλα, οι φοιτητικές οργανώσεις ήταν ελάχιστες, θυμάμαι μόνο τη Φοιτητική Ένωση (ΦΕΑΠΘ). Η Χριστιανική Φοιτητική Ένωση (ΧΦΕ) διήνυε την τελευταία φάση της ακμής της, αλλά μέσα στη Φιλοσοφική Σχολή το ένα τρίτο των φοιτητών και των φοιτητριών ήταν ενεργά στελέχη και προσπαθούσαν να προσελκύσουν σε διάφορες εκδηλώσεις εμάς τους υπολοίπους. Ο συνδικαλισμός δεν είχε γίνει ακόμη της μόδας και οι φοιτητές που πολιτικολογούσαν σοβαρά ήταν λίγοι και προσεκτικοί. Βέβαια, υπήρχαν και οι θορυβοποιοί εθνικόφρονες, σε άλλες σχολές κυρίως.

Οι κυριακάτικες εκδρομές πεζοπορίας ήταν ένα ιδιαίτερο ψυχαγωγικό πρόγραμμα της Φιλοσοφικής Σχολής. Πάντα η ίδια διαδρομή, που διοργανωνόταν από τον καθηγητή Κλασικής Φιλολογίας Αγαπητό Τσοπανάκη, μανιώδη σπόρτμαν, ο οποίος μας μάθαινε τα μυστικά της πεζοπορίας, δηλαδή πώς να περπατάμε στα διάφορα είδη εδάφους. Η πορεία ήταν ευχάριστη, ανεβαίναμε στην Άνω Πόλη, αφήναμε πίσω μας τα βόρεια βυζαντινά τείχη και κατευθυνόμασταν προς το Κουρί και το Ασβεστοχώρι, ή κατηφορίζαμε προς τις δύο λίμνες της πεδιάδας του Λαγκαδά. Τρώγαμε στην εξοχή (πικνίκ), ακόμη και το χειμώνα, κι επιστρέφαμε πάντα στο Ασβεστοχώρι για βραδινό φαγητό και χορό, στην ίδια ταβέρνα πάντοτε. Διασκεδάζαμε όσο αντέ-

χαμε και μετά παίρναμε κατάκοποι το λεωφορείο και γυρνούσαμε στην πόλη. Στην εκδρομή μετείχαν ανακατωμένοι φοιτητές όλων των ετών και των τμημάτων της Φιλοσοφικής. Σ' εμένα προσωπικά άρεζε η επιστροφή, ιδιαίτερα το φθινόπωρο, όταν τα ηλιοβασιλέματα στον Θερμαϊκό πρόσφεραν μια αληθινά βασιλική σπατάλη αποχρώσεων, πυρακτώνοντας τα Πιέρια όρη στο βάθος του ορίζοντα.

Οι παρακολουθήσεις από μυστικούς της Ασφάλειας υπήρχαν, αλλά δεν ήταν ιδιαίτερα πειστικές, όλοι γνωρίζαμε ποιοι ήταν οι μυστικοί, ξεχώριζαν από την αμηχανία, τη συμπεριφορά και το ντύσιμο. Οι τίτλοι των μη δεξιών εφημερίδων καλύπτονταν στα περίπτερα κι όταν τις αγοράζαμε τις διπλώνουμε για να μη φαίνονται. Αλλά εγώ που έμενα στη γειτονιά του Διοικητηρίου έβλεπα τον γείτονά μας, τον μεγαλοπρεπή κ. Πασαλίδη, τον γιατρό και πρόεδρο της ΕΔΑ, να κυκλοφορεί άνετα, χαιρετώντας δεξιά κι αριστερά. Ήμουν φανατική αναγνώστρια της *Καθημερινής* της Βλάχου και της *Ελευθερίας* του Κόκκα. Μου άρεζε να διαβάζω τα πολιτιστικά τους και τις συνέχειες μυθιστορημάτων στην *Ελευθερία*. Τότε υπήρχαν ακόμη τα μυθιστορήματα μέσα στην ύλη των εφημερίδων.

Στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, που φημιζόταν για το φιλελεύθερο κλίμα του, επικρατούσε μια ήρεμη σχέση ανάμεσα στους καθηγητές και τους φοιτητές. Αυτό ίσχυε ιδιαίτερα στη Φιλοσοφική Σχολή, όπου τα μαθήματα διδάσκονταν στη δημοτική, με εξαίρεση ελάχιστους καθηγητές που χρησιμοποιούσαν την καθαρεύουσα. Η δημοτική χρησιμοποιούνταν και για τις γραπτές και για τις προφορικές εξετάσεις, αντίθετα με ό,τι συνέβαινε τότε στην Αθήνα. Όταν άρχισα να παρακολουθώ τις παραδόσεις, αντιλήφθηκα ότι

ενώ το Κλασικό και το Νεοελληνικό τμήμα είχαν πολλούς καλούς καθηγητές και βοηθούς, το Ιστορικό είχε πολύ λίγους, έναν νέο καθηγητή Αρχαιολογίας που μόλις είχε προαχθεί από υφηγητής, τον Γιώργο Μπακαλάκη, ενώ ο υπερήλιξ Στρατής Πελεκίδης, από τους πρώτους εφόρους Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης, το 1912, και από τη δεκαετία του 1930 καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, είχε μόλις πάρει σύνταξη. Ο καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας Γιώργος Μπακαλάκης ήταν η πρώτη πηγή έμπνευσης για να επιλέξω αυτό που θα σπούδαζα. Ασχολήθηκε αρκετά μαζί μου στην αρχή, και ιδιαίτερα στον τρίτο χρόνο· άλλωστε δεν είχε και κανέναν καλύτερο φοιτητή για ν' ασχοληθεί, ήμουν η μόνη κανονική (δηλαδή η μόνη που δεν είχε χάσει χρονιά) φοιτήτριά του, οι υπόλοιποι της σειράς μου ήταν αδιάφοροι ή είχαν χάσει χρονιές, και είχαν επιλέξει το Ιστορικό-Αρχαιολογικό τμήμα γιατί το έβρισκαν πιο εύκολο από το Φιλολογικό. Ενώ εγώ, που ήμουν καλή φοιτήτρια, ήμουν μια εξαίρεση, γιατί το επέλεξα ενσυνείδητα και παρά τις παροτρύνσεις άλλων καθηγητών ν' ακολουθήσω το Φιλολογικό. Μου άρεζε ο τρόπος που δίδασκε ο Μπακαλάκης, οι άπειρες γνώσεις του και οι σχολιασμοί που πετούσε σαν πέτρες πάνω στα κεφάλια μας, και μας κρατούσε ξύπνιους και ζωντανούς. Αισθανόμουν σαν να αιωρούμαι την ώρα του μαθήματος, σαν να με μαστίγωνε κι εγώ έτρεχα. Μάθαινα πολλά και ανάκατα, κι αυτό μου πήγαινε, ήταν ειλικρινής, καυστικός για τους αντιπάλους του, είχε φοβερό χιούμορ και ήταν ο πρώτος που μου μίλησε για την Αρχαιολογική Υπηρεσία και τα παρασκήνιά της, τους φωτεινούς και τους σκοτεινούς συναδέλφους του, μιας και ο ίδιος υπήρξε έφορος Αρχαιοτήτων,

αλλά τσακώθηκε για λόγους υπηρεσιακούς, τους πέταξε μια παραίτηση κι έφυγε από την Αρχαιολογική Υπηρεσία: αργότερα, το 1952-1953, δίδαξε για πρώτη φορά στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Ο Μπακαλάκης όμως ήταν και η αιτία που γνώρισα κάποιους σημαντικούς αρχαιολόγους της Υπηρεσίας προτού γίνω αρχαιολόγος, π.χ. τον Γιάννη Μηλιάδη, τους Καρούζους, τη Βαρβάρα Φιλιππάκη και τον Μανόλη Χατζηδάκη, καθώς και ξένους όπως ο Karl Schefold και ο Adolf Greifenhagen.

Η άλλη προσωπικότητα ήταν ο καθηγητής μου Στίλπων Κυριακίδης. Από αυτόν διδάχτηκα Λαογραφία, Θρησκευτικό και Ιδιωτικό Βίο των Αρχαίων Ελλήνων, και σε φροντιστήριο ανάλυση ιστορικών γεγονότων του Πελοποννησιακού Πολέμου με κείμενα-δημηγορίες του Θουκυδίδη κι επίσης το θέμα της «Νέκυιας» στον Όμηρο. Ήταν η ήρεμη δύναμη της Σχολής, σκληρός αλλά και προστατευτικός, τον φοβόμουν και τον σεβόμουν. Προερχόταν από τη σπουδαία ομάδα που επάνδρωσε το Πανεπιστήμιο το 1926, όταν ιδρύθηκε επί κυβερνήσεως Παπαναστασίου. Έζησα τα τελευταία του χρόνια ως ενεργού καθηγητή και κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής ως βοηθός του. Αργότερα μονιμοποιήθηκα στην έδρα της Αρχαίας Ιστορίας. Εκείνος μου έμαθε να διακρίνω πέρα από την αφήγηση των γεγονότων μέσα από τις δημηγορίες του Θουκυδίδη το βαθύτερο νόημα και τη σημασία των συμβάντων. Επίσης κατανόησε τη σοβαρότητα της απόφασής μου να δώσω εξετάσεις για ν' ακολουθήσω το αρχαιολογικό επάγγελμα. Έτσι, δεν με άφησε να φύγω από το Πανεπιστήμιο ή να εμπλακώ σε άλλη ειδικότητα μέσα στη Σχολή, όπως μου πρότειναν άλλοι καθηγητές, έως ότου προκηρυχθούν οι εισαγωγικές εξετάσεις της Αρ-

χαιολογικής Υπηρεσίας. Κάτι ήξερε κι αυτός από ανασκαφές κι από τη γοητεία της αρχαιολογικής έρευνας, αφού συνεργάστηκε με τον Στρατή Πελεκίδη ανασκάπτοντας μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο νεολιθικό οικισμό Παραδημής στη Θράκη. Όταν μετά την τοποθέτησή μου ως επιμελήτριας Αρχαιοτήτων στην Καβάλα πήγα να τον δω και να του διηγηθώ τις πρώτες μου εντυπώσεις από την αρχαιολογική μου δραστηριότητα, μόλις με είδε, με κοίταξε μισοειρωνικά-γελαστά με τα γαλάζια του μάτια και μου είπε: «Τι τέρας αποφώλιον έγινες; Τι τα 'κανες τα μαλλιά σου;» Ποτέ δεν είχα φανταστεί ότι ο αυστηρός καθηγητής θα πρόσεχε ότι έκοψα την αλογοουρά μου! Του απάντησα πως οι Φίλιπποι βράζουν από τη ζέστη και γι' αυτό έκοψα τα μαλλιά που μ' ενοχλούσαν. Η Βυζαντινή Αρχαιολογία διδασκόταν από τον υπερήλικα Ανδρέα Ξυγγόπουλο, διαπρεπή μεν καθηγητή, αλλά μετά από ένα χρόνο θα συνταξιοδοτούνταν. Στη διδασκαλία της Βυζαντινής Αρχαιολογίας, βοήθεια κάπως έδινε με ξεναγήσεις στα βυζαντινά μνημεία, τα τόσο σημαντικά στη Θεσσαλονίκη, ο Γεώργιος Θεοχαρίδης, αιώνιος βοηθός του Ξυγγόπουλου. Η Νεότερη Ιστορία της Ελλάδας διδασκόταν από τον Απόστολο Βακαλόπουλο, καθηγητή ορεξάτο και γλυκομίλητο, και τον παραδοξολόγο αλλά σημαντικό ιστορικό Μιχαήλ Λάσκαρι,² που δίδασκε Ιστορία της Διπλωματίας (19ο-20ό αι.), ευφύεστατο Κερκυραίο από μεγάλη οικογένεια, ο οποίος μια μέρα, όταν ήμουν στο τελευταίο έτος, εκεί που διάβαζα ήρθε και μου είπε ότι αν

2. Εφημερίδα *Το Βήμα*, επιφυλλίδα του Κ. Θ. Δημαρά, Νοέμβριος 1965 (Νεκρολογία).

ήμουν αγόρι, θα μου έδινε υποτροφία να σπουδάσω Σλαβολογία – σπάνια ειδικότητα τότε στην Ελλάδα. Αργότερα τον επισκεπτόμουν στο σπίτι του γενικού διευθυντή μου Γιάννη Παπαδημητρίου, όπου κατοικούσε γιατί ήταν συγγενείς, και απολάμβανα τα όσα αφηγούνταν με γλαφυρότητα για την εν γένει διπλωματία και το Βαλκανικό Ζήτημα.

Ο Δημήτρης Μαρωνίτης ήταν βοηθός του διακεκριμένου κλασικού φιλόλογου καθηγητή Γιάννη Κακριδή – οι δυο τους αποτελούσαν το πιο εκρηκτικό ντουέτο. Οι φιλόλογοι ήταν αυτοί που διαμόρφωναν το στυλ της Σχολής, μαζί με τον «παππού» (έτσι αναφερόμασταν σ' αυτόν) Στίλπωνα Κυριακίδη, τον μόνο που είχε απομείνει από την πρώτη ομάδα καθηγητών που δίδαξαν στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου.

Παρακολουθούσα με επιλογή μου το μάθημα του καθηγητή της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Λίνου Πολίτη, που υπήρξε μέλος της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, ως προϊστάμενος της ΣΤ' Εφορείας Αρχαιοτήτων, προτού εκλεγεί καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ήταν ανοιχτόκαρδος, ευγενικός και προοδευτικός άνθρωπος. Τον αγαπούσαν όλοι οι φοιτητές.

Η γενιά η δική μου, τουλάχιστον στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, είχε επηρεαστεί από καθηγητές κλασικούς φιλόλογους και ιστορικούς με γερμανική κλασική κουλτούρα. Οι περισσότεροι και πιο ξεχωριστοί καθηγητές μας είχαν σπουδάσει ή είχαν κάνει μεταπτυχιακές σπουδές στην προχιτλερική Γερμανία (Δημοκρατία της Βαϊμάρης). Ελάχιστοι παρέμειναν μετά το 1936-1940, για να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους σύμφωνα με το πρόγραμμα υποτροφίας που είχαν πάρει. Γι' αυτό το λόγο, ακούγοντάς τους,

δεχόμεσταν αυτή την επιρροή και κάναμε σχέδια να πάμε κι εμείς να παρακολουθήσουμε τέτοιου είδους σπουδές στα μεγάλα Πανεπιστήμια της Δυτικής Ευρώπης, κυρίως της Γερμανίας, μετά την αποφοίτησή μας από το ελληνικό Πανεπιστήμιο.

Το Δεκέμβρη του 1956 αποφοίτησα με άριστα και ορκίστηκα μαζί με τρεις φιλόλογους αριστούχους, τους αγαπημένους φίλους των φοιτητικών μου χρόνων Φάνη Κακκριδή και Δημήτρη Λυπουρλή, αργότερα καθηγητές στα Πανεπιστήμια Ιωαννίνων και Θεσσαλονίκης, και τον συμφοιτητή μας Κώστα Χαραλαμπίδη. Ήμασταν οι πρώτοι της σειράς μας που αποφοιτούσαμε.

Δεν απομακρύνθηκα από το Πανεπιστήμιο, γιατί είχα διοριστεί ως έκτακτη βοηθός στην έδρα της Αρχαίας Ιστορίας. Τα καλοκαίρια όμως του 1957 και του 1958, όταν άρχισαν οι ανασκαφές στην Πέλλα, από Ιούνιο έως Σεπτέμβριο εργάστηκα ως μαθητευόμενη αρχαιολόγος εκεί, λόγω διακοπών του Πανεπιστημίου, με αμοιβή ανειδίκευτης εργάτριας, όπως συνηθιζόταν τότε.

ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΠΕΛΛΑΣ (1957-1958)



Οι καλοκαιρινοί μήνες του 1957 και του 1958 ήταν μια πρόγευση για την περίπτωση που θα επέλεγα οριστικά το αρχαιολογικό επάγγελμα. Ο τότε πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής επισκέφθηκε την Πέλλα το 1957 και κατανόησε τη σημασία των αρχαιολογικών ανασκαφών εν γένει και το ρόλο τους στην ανάπτυξη της Ελλάδας, έτσι ώστε να εντάξει για πρώτη φορά τη χρηματοδότησή τους στις δημόσιες επενδύσεις. Από τότε και ως το θάνατό του ενδιαφερόταν πολύ για την πορεία τους κι επισκεπτόταν πάντα τους αρχαιολογικούς χώρους όταν βρισκόταν στη Βόρεια Ελλάδα. Οι ανασκαφές και τα ευρήματα χρησιμοποιήθηκαν από τους αρμόδιους της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής ως επιχειρήματα για να αποστομώσουν ξένες προπαγάνδες, αρκετές φορές όχι επιδέξια, αλλά με τον καιρό τα αυτονόητα έγιναν απ' όλους αποδεκτά και η προβολή τους με σωστό τρόπο έδωσε την πρέπουσα απάντηση. Πολλές σειρές φοιτητών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης εξασκήθηκαν εκεί και αρκετοί απ' αυτούς αποτέλεσαν ή αποτελούν μέλη της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας.

Τον Ιούνιο του 2017 γιορτάστηκαν τα 60 χρόνια από την έναρξη των ανασκαφών της Πέλλας, που, όπως αποδείχτηκε εκ των υστέρων, ήταν η πρώτη μεγάλη ελληνική ανα-

σκαφή στη Βόρεια Ελλάδα και αποτέλεσε σταθμό για την αντιμετώπιση των αρχαιολογικών προβλημάτων του Βορρά.

Από τότε που άρχισα να εργάζομαι σε ανασκαφές, μου άρεζε να κάνω παρέα με τους συντηρητές και να συζητώ μαζί τους για προβλήματα της εργασίας τους. Στην Πέλλα, ως πρωτόπειροι συνεργάτες της ανασκαφής, μαθαίναμε τεχνικές πληροφορίες για τη συντήρηση των ψηφιδωτών από τον ζωγράφο Χρήστο Λεφάκη, που συνεργαζόταν με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης από τα νιάτα του, αφού πρώτα είχε συνεργαστεί με τον καθηγητή Κωνσταντίνο Ρωμαίο στην Καλυδώνα και στο Θέρμο. Στην Όλυθο, με τον καθηγητή David Robinson ασχολήθηκε με τα ψηφιδωτά που στόλιζαν δάπεδα ιδιωτικών οικιών του τέλους του 5ου αι.-αρχών 4ου αι. π.Χ., ενώ στην Πέλλα κυρίως με τα ψηφιδωτά δάπεδα των ιδιωτικών οικιών (350-300 π.Χ.).

Στενός φίλος του εφόρου Χαράλαμπου Μακαρόνα και του καθηγητή Μανόλη Ανδρόνικου, ασχολήθηκε επίσης με τη συντήρηση των ψηφιδωτών της Ροτόντας και στη συνέχεια με την κατασκευή μιας σειράς πιστών αντιγράφων, κυρίως των μορφών των αγίων. Είχε εργαστεί με τον Φώτη Πέτσα στον Τάφο της Κρίσεως στη Μιέζα (Λευκάδια), όπου έκανε το πρώτο ζωγραφικό αντίγραφο των τοιχογραφιών της πρόσοψης αυτού του σημαντικού μακεδονικού τάφου. Αργότερα εκλέχτηκε καθηγητής της Ζωγραφικής στην Πολυτεχνική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου. Θυμάμαι πάντοτε κάποια απογευματινά Σαββατοκύριακα στη Θεσσαλονίκη που μαζευόμασταν στο ατελιέ του και, τρώγοντας λιχουδιές, μας μιλούσε για αρχαία και σύγχρονη τέχνη, για την τεχνική των ψηφιδωτών, τα υλικά και τις μείξεις των χρωμάτων που χρησιμοποιούσαν στις αρχαίες ελ-

ληνικές τοιχογραφίες, για το πόσο συγγένευε ο 4ος αι. π.Χ. με το σήμερα στα θέματα ζωγραφικής τεχνικής. Υπήρξε ένας πολύ ευγενικός άνθρωπος και αυτά που μας δίδαξε για τις τεχνικές ήταν ουσιαστικά και απαραίτητα: η ηρεμία του και η φιλική αύρα που δημιουργούσε διευκόλυνε τη μετάδοση των γνώσεων.